

Ziya Gökalp'in *Alageyik* Manzum Masalının Göstergebilimsel Analiz Metoduna Göre İncelenmesi

DR.ÖĞR.ÜYESİ GÜLSÜM TARAKÇI*

Öz

Göstergebilimin en önemli temsilcisi A. J. Greimas'tır. Anlatının gösteren ve gösterilen olmak üzere biçim ve içerikten oluşan bir bütün olduğunu söyleyen Greimas, içeriğe biçimden yola çıkılarak ulaşılabileceğini ifade eder. Yüze yapıdan derin yapıya ulaşılabilmesi için bir anlatının kesitlere ayrılması gerektiğini belirterek her bir kesitin kendi başına bir bütün ve bu her bütünün de anlatının tamamına ait bir parça olduğunu söyler. Anlatıdaki anlamın ikili karşıtlıklardan doğacağına vurgu yapan Greimas, geliştirdiği göstergebilimsel dörtgen modeliyle de ikili karşıtlıklardan hareketle derin yapıdaki mantıksal-anlamsal bütünün ortaya çıkabileceğine işaret eder. Sinema, siyaset, reklam gibi hayatın her alanında tatbik edilebilen göstergebilim, edebiyat sahasında da hikâye gibi nesir türündeki anlatılara uygulanmıştır. Bu çalışmada ise Greimas'ın göstergebilimsel çözümleme yöntemi manzum bir anlatı olan Ziya Gökalp'in *Alageyik* manzum masalına uygulanacak, metnin anlam yapısı üzerinde durulacak ve yüze yapıdan hareketle anlatıdaki derin yapı ortaya çıkarılmaya çalışılacaktır. Uygulamadan önce göstergebilimsel metodun kullandığı kavramlar açıklanacak ve ardından kesitlere ayrılan anlatıdaki anlamın çözümü göstergebilimsel dörtgen modeliyle ortaya konulacaktır.

Anahtar sözcükler: Greimas, göstergebilimsel analiz metodu, Ziya Gökalp, *Alageyik*, göstergebilimsel dörtgen

AN EXAMINATION OF ZİYA GÖKALP'S *ALAGEYİK* TALE ACCORDING TO THE SEMIOTIC ANALYSIS METHOD

Abstract

The most important representative of semiotics is A. J. Greimas. Stating that the narrative is a whole consisting of form and content, namely the signifier and the signified, Greimas states that the content can be reached by starting from the form. He states that a narrative must be divided into sections in order to reach the deep structure from the surface structure, and says that each section is a whole on its own, and this whole is a part of the whole narrative. Greimas emphasizes that the meaning in the narrative will arise from binary contrasts, pointing out that with the semiotic quadrilateral model he developed, the logical-semantic whole in the deep structure can emerge from binary contrasts. Semiotics, which can be applied in all areas of life such as cinema, politics and advertising, has been applied to prose narratives such as stories in the field of literature. In this study, it will be tried to apply Greimas' semiotic analysis method to Ziya Gökalp's *Alageyik* poetry tale and to reveal the deep structure in the narrative based on the surface structure. Before the application, the concepts used by the semiotic method will be emphasized, and then the solution of the meaning in the narrative divided into sections will be revealed with the semiotic quadrilateral model.

Keywords: Greimas, semiotic analysis method, Ziya Gökalp, *Alageyik*, semiotic quadrilateral

GİRİŞ

Dilbilimin öncü ismi Ferdinand de Saussure, her göstergenin bir kâğıdın iki yüzü gibi gösteren ve gösterilenden oluştuğunu söyler. Anlatı incelemelerine ‘gösterge teorisi’ ile katkı sunan Saussure’den sonra Rus biçimcilerinden Propp da masallar üzerine yapmış olduğu çalışmayla metin çözümleme tekniklerinin gelişmesine hizmet eden önemli bir isim olur. O, yaptığı çalışmayla masallarda kişiler değişse de anlatının yapısal düzeninin değişmediğini tespit eder; “her birimin bir sistem içinde yer aldığı ölçüde değer kazanacağını [söyleyerek] sistem/yapı kavramlarının önemini kanıtlamış” (Dervişcemaloğlu, 2014, s.21) olur.

Saussure’ün dilbilim, Propp’un yapısalcı bağlamda ortaya koydukları görüşlerinden beslenen göstergebilimin önemli temsilcilerinden Greimas da çalışmalarıyla anlatı çözümlemesinde sistemli bir model ortaya koyar. Göstergebilimin önemli bir diğer ismi ise Barthes’tır. O da Saussure’ün dilbilimdeki gösteren ve gösterilen ayırımından hareketle “gösterenler düzlemi anlatı düzlemini, gösterilen düzlemiyse içerik düzlemini oluşturur.” (Barthes, 1993, s.40) diyerek anlatı yapısının biçim ve içerikten oluşan bir bütün olduğunu söyler. Rifat (1997: 31) da aynı gerçeğe vurgu yaparak şöyle der:

“Yapı bir ilişkiler ağı. İçinde konuyu da barındırıyor, konuyu taşıyan biçimsel birimleri de. Yapı ne salt gösterilen (içerik), ne salt gösteren (anlatım). Yapı bir gösterge oluşumu; bir anlam oluşumu, anlamlılık demek (semiosis=gösteren/gösterilen bütünlüğü).”

Göstergebilimi “kuramsal bir oyun” a benzeten Rifat (1993, s.21), bu oyunun içeriğin biçimine yönelik yapılan bir etkinlik olduğunu söyler ve göstergebilimsel çözümlerinin de yapıyı bozup çözerek yeniden kurma ve üretme etkinliği olduğunu ifade eder. Anlamı bir bütün olan anlatıdaki derin yapıya yüzey yapıdan geçilerek ulaşılabileceğini vurgular ve bir metnin göstergebilimsel açıdan incelenmesinin yüzeyden derine doğru şu üç düzeyde yapılması gerektiğini belirtir:

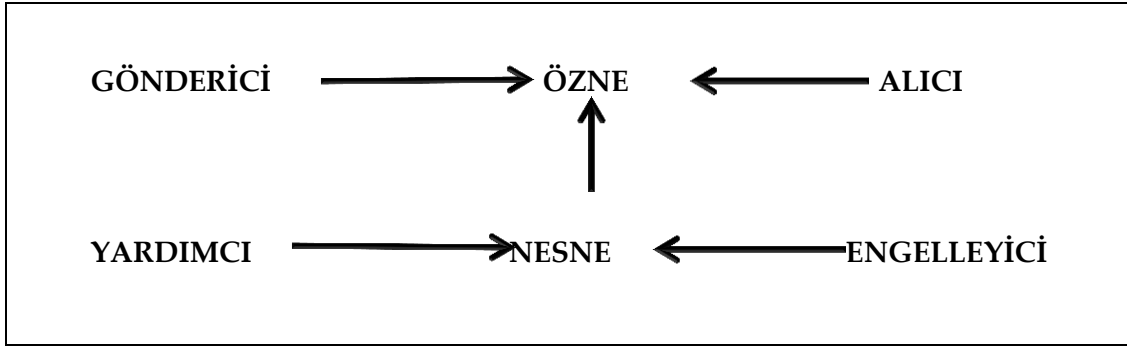
- 1. Söylem çözümlemesi:** Metindeki kişilerin, zamanların ve uzamların bir dilyetisi (bir anlatış ustalığı, bir yaratış sanatçılığı) aracılığıyla nasıl düzenlendiğini, sözgelimi sanatsal, yazınsal bir tasarımın söylem aşamasına nasıl geldiğini araştırır;
- 2. Anlatı çözümlemesi:** Kişilerin ‘olay örgüsü’ içindeki işlevlerini saptamaya, kişilere bağlı eylem, olay ve duyguların nasıl düzenlendiğini, bir anlatı izlencesi içinde nasıl eklemlendiğini kavramaya çalışır;
- 3. Temel yapı (mantıksal-anlamsal yapı) çözümlemesi:** Metnin ilk iki düzeyinde belirlenen anlam evreninin temellendiği, kaynaklandığı en soyut, en mantıksal, en derin düzeydeki gücül yapıların neler olduğunu görmeye ve göstermeye yönelir. (Rifat, 1993, s.27)

Bu çalışmada, Gremias’ın Eyleyenler Modeline göre Ziya Gökalp’ın Alageyik manzum masalı göstergebilim açısından incelenmeye ve anlatıdaki karşıtlıklar arasındaki ilişkilerden hareketle anlatının anlamı göstergebilimsel dörtgenle ortaya konmaya çalışılacaktır. İncelemeye geçmeden önce göstergebilimin bazı önemli kavramlarının açıklanması üzerinde durulacaktır.

1. GÖSTERGEBİLİMSEL ÇÖZÜMLEME

1.1.Eyleyenler Modeli/Eyleyensel Örnekçe

Rus halk masalları üzerinde yaptığı çalışmayla masallardaki kişilerin eylemlerine göre 31 işlev tespit eden Propp (1985), kahramanların eylem alanlarıyla tanımlandıklarını söyler ve masallarda 7 kişinin varlığından söz eder: Saldırgan, Bağışçı, Yardımcı, Prenses ya da babası, Gönderen, Kahraman ve Düzmece Kahraman. Greimas da bu işlevlerden yola çıkarak işlevleri eyleyen sorunu olarak değerlendirir ve eyleyenler modelini/eyleyensel örnekçeyi oluşturur (Kıran ve Kıran, 2011, s.272):

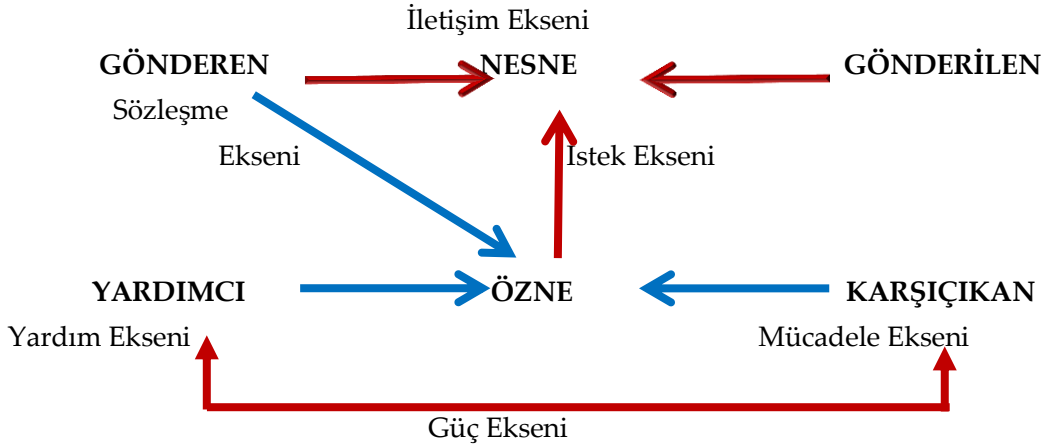
Şema 1. Eyleyenler Modeli/Eyleyensel Örnekçe

Eyleyenler modelinde/eyleyensel örnekçede yer alan kavramları Rifat (2019, s.74) şöyle açıklar:

1. **Gönderen/Gönderici:** Anlatıyı harekete geçirir. Arayışın Nesne'sini belirler ve eksikliği duyulan bu Nesne'nin bulunması için bir kişiyi (kahramanı, Özne'yi) göreve çağırır;
2. **Nesne:** Anlatıda aranılan eyleyen; arayışın konusu;
3. **Özne:** Gönderenin çağrısına uyarak onunla bir anlaşma (sözleşme) yapan ve arayışın konusu olan Nesne'yi bulup getirmekle görevlendirilen eyleyen (kahraman);
4. **Karşıçikan/Engelleyici:** Özne'nin arayışını durdurmaya, engellemeye çalışan eyleyen; Karşı-Özne;
5. **Yardımeden/Yardımcı:** Özne'nin arayışını kolaylaştıran, ona görevini yerine getirmede katkıda bulunan eyleyen: Özne/Nesne arasındaki iletişimi kolaylaştırır.
6. **Gönderilen/Alıcı:** Arayışın konusu olan Nesne'yi Özne'nin arayışı sonunda elde eden ve Özne'yi ödüllendiren eyleyen. Özne'nin başarısızlığı karşısında da onu başlangıçta yapılan anlaşma gereği cezalandıracak olan eyleyen.

"A. J. Greimas anlatı kişilerini ne olduklarına göre değil, ama üç büyük anlam eksenine katıldıkları ölçüde, ne yaptıklarına göre (söz konusu anlatı kişilerine verilen eyleyen adı buradan gelir) betimlemeyi ve sınıflandırmayı öner[ir]" (Barthes, 1993, s.100). Altı eyleyen sınıfı kendi aralarında oluşturdukları ilişkilerle anlam eksenleri oluştururlar ve bu anlam eksenleri üzerinde eyleyenler ikiyeşerli ilişkilerle bir araya gelirler. Greimas'ın işaret ettiği üç büyük anlam eksenini, istek

(isteyim), iletişim ve güç eksenidir. Aşağıdaki şemada eyleyenlerle birlikte anlatıda karşılaşılan diğer eksenler de (sözleşme, mücadele ve güç eksenleri) yer almaktadır (Soydaş, 2014, s.40):

Şema 2. Anlam Eksenleri/Eylem Eksenleri ve Eyleyenler

1. **İletişim eksen**i üzerinde gönderen(gönderici)-gönderilen(alıcı);
2. **Sözleşme eksen**i üzerinde gönderen(gönderici)-özne;
3. **İstek/isteyim eksen**i üzerinde özne-nesne;
4. **Yardım eksen**i üzerinde yardım eden(yardımcı özne)-özne;
5. **Mücadele eksen**i üzerinde özne-karşıçikan (engelleyci/karşı özne) ve
6. **Güç eksen**i üzerinde yardımeden (yardımcı) -(karşıçikan/engelleyci/karşı özne) eyleyenleri yer alır.

Gremias, anlatıda karşımıza çıkan kişileri oyuncularından ayırır. Çünkü kişiler insan olabileceği gibi insan hüviyeti taşıyan varlıklar ya da kavramlar da olabilir. Bu nedenle kişiler yerine "Fransızca 'actant' kelimesinin karşılığı olan 'eyleyen' sözünü kullanmak" (Aktaş, 2000, s.134) daha ayırıcı olacaktır. Ayrıca eyleyenler anlatı içinde aynı zamanda başka bir eyleyenin rolünü de üstlenebilirler. Yani gönderici olan bir eyleyen aynı zamanda yardımcı eyleyen de olabilir; bunun yanında birden çok eyleyen tek bir eyleyenin rolünü de üstlenebilir. Bir eyleyen rolünü üstlenen birden fazla eyleyen varsa bu eyleyenler 'ortak eyleyen' olarak tanımlanırlar. Bundan başka bir özne göndericiye ihtiyaç duymadan kendi isteği ve kararıyla eyleme geçebilir ki bu durumda bu eyleyen de 'özerk özne' olarak adlandırılır. (Kıran ve Kıran, 2011, s.280) Bir de 'karşı özne'den söz etmek gerekir. Karşı özne, öznenin eylemine, arayışına karşı çıkan, onu engellemeye çalışan özneye denir. Karşı özne engelleyci eyleyen konumundadır. (Kıran ve Kıran, 2011, s.276).

1.2.Eylem Eksen

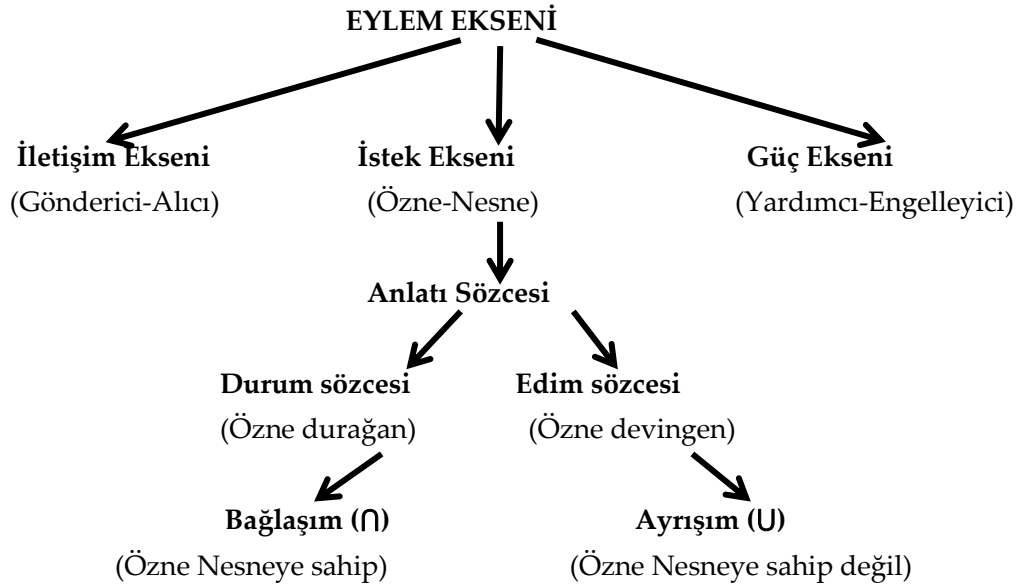
Yukarıda Gremias'ın iletişim, istek ve güç olmak üzere üç ana eylem ekseninin varlığından söz ettiği belirtilmişti. Özne ile gönderici arasındaki ilişkiyi belirleyen iletişim ekseninde, Gönderici, Özneyi bir nesneyi (bu bir kişi, bir nesne ya da somut veya soyut bir kavram olabilir) aramakla görevlendirir. Özne, kimi zaman bu görevi kabul eder kimi zaman da etmez. Bazen de bir Göndericiye ihtiyaç duymadan Özne kendi isteğiyle aramaya çıkar. Özne, arayışı sonunda Nesneye ulaşabilirse Gönderici tarafından tanınır ve ödüllendirilir. Aksi hâlde görevini başaramazsa cezalandırılır. Bazı anlatılarda Gönderici gibi Alıcı da bulunmayabilir. "Bu durumda

tanıma, ödüllendirme ve cezalandırma yaptırımları söz konusu olmayabilir.” (Kıran ve Kıran, 2011, s.281)

Özne ile Nesne arasındaki ilişkiyi belirleyen eksen, istek eksenidir. “Anlatının herhangi bir anında Özne ile Nesne arasındaki ilişki bir anlatı sözcüğü oluşturur. İki tür anlatı sözcüğü vardır: durum sözcüğü ve edim sözcüğü.” (Kıran ve Kıran, 2011, s.274) Durum sözcüğünde Özne durağandır, yani eyleme geçmemiştir ve anlatının başında nasılsa anlatının sonunda da aynı özelliklere ve duruma sahiptir. Edim sözcüğünde ise Özne hareketli, devingen yani arayış eylemine başlamıştır ve anlatının başındaki özellik/lerinden farklı özellik/lerle anlatının sonunda karşımıza çıkar. Çünkü o arayış sürecinde edim sözcüğü olarak değişerek dönüşmüştür. Gremias’a göre iki tür durum sözcüğü vardır: bağlaşımsal durum sözcüğü, ayrışımsal durum sözcüğü. Bağlaşımsal durum sözcüğünde Özne nesneye sahiptir, simgesel ifadesi (Ω)dir. Ayrışımsal durum sözcüğünde ise Özne nesneye sahip değildir, simgesel ifadesi ise (U)dir. Anlatıda Özne bağlaşımsal durum sözcüğü iken ayrışımsal durum sözcüğü konumuna gelebilir. Bunun tam tersi durum da gerçekleşebilir. Belirtelim ki durum sözcüğünün edim sözcüğü durumuna geçmesi değişim sürecinin başlaması demektir ve bu sürecin sonunda Özne ayrı olduğu Nesneye kavuşmuş ve ayrışımsal durum sözcüğü iken bağlaşımsal durum sözcüğü konumuna gelmiştir. (Çetinkaya, 2011)

Özne ile Engelleyici arasındaki ilişkiyi belirleyen eksen ise güç eksenidir. Güç ekseninde Engelleyici, hedefine ulaşmaya çalışan yani Nesneyi elde etmeye çalışan Özneye mani olarak onu engeller. Göndericinin görevlendirdiği Özne, Göndericiden güç alırken Özneyi engellemeye çalışan Engelleyici de karşı özne olarak Öznenin elindeki güçleri elinden almaya çalışır.

Söylenilenleri toplu olarak bir şema halinde şöyle özetleyebiliriz:

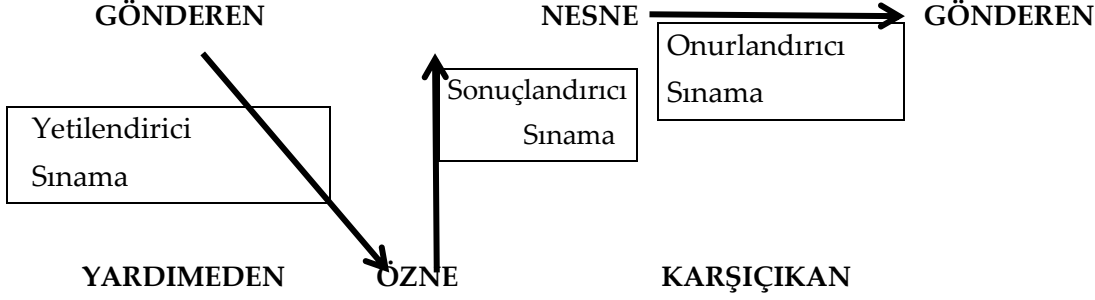
Şema 3. Eylem Ekseni

1.3.Dönüşüm

Gremias’a göre anlatıda başlangıç durumu ile bitiş durumu arasında bir farklılık olmalı ki dönüşüm gerçekleşebilsin. “Her dönüşümün sonucu, başka bir dönüşümü başlat[abilir]” (Kıran ve Kıran, 2011, s.290) Dönüşüm eylemi, başlangıç ile bitiş durumu arasında gelişen üç aşamaya ayrılır (Rifat, 2019, s.75):

1. **Yetilendirici Sınama:** Özne arayışını gerçekleştirebilmek için gereken yetenekleri edinir, edinmeye çalışır;
2. **Sonuçlandırıcı Sınama:** Özne aradığı, kavuşmayı arzuladığı Nesne'ye ulaşabilmek için gereken edimleri yerine getirir (temel sınama da denir);
3. **Onurlandırıcı Sınama:** Öznenin, temel eylemini başarıyla sonuçlandırmasından sonra, yani Nesne'yi bulup Gönderilen'e teslim etmesinden sonra ödüllendirilmesi (başarısızlık söz konusuysa onurlandırma cezalandırmaya dönüşecektir).

Söylenilenler bir şemayla şöyle özetlenebilir (Rifat, 2019, s.75):

Şema 4. Eyleyenler ve Dönüşüm Aşamaları

1.4. Anlatı İzlenesi

"Anlatı izlenesi (anlatı programı), bir edim sözcesinin bir durum sözcesini etkileyerek yeni bir durum sözcesine dönüştürme sürecidir." (Edizer ve Gündüz, 2018, s.503) Diğer bir ifadeyle "herhangi bir özne (Ö1) tarafından gerçekleştirilen ve herhangi bir özneyi (Ö2) etkileyen durum değişimine anlatı izlenesi denir." (Gürbüz, 2017, s.51) Gönderici, durum sözcesi konumundaki Özneyi görevlendirir, durağan haldeki Özne de harekete geçerek edim sözcesi konumuna gelir. Durum sözcesinin bu şekilde edim sözcesi haline gelmesi dönüşümü sağlar ki bu da anlatının izlenesini oluşturur.

Gremias'a göre anlatı izlenesi dört aşamadan oluşur:

1. **Sözleşme/eyletim evresi:** İletişim ekseninde gerçekleşen bu aşamada Gönderici, Özneyi etkiler ve bir hedef doğrultusunda onun eyleme geçerek dönüşüm/leri gerçekleştirmesini ister. Böylece Gönderici ile Özne arasında bir sözleşme yapılmış olur.
2. **Edinç evresi:** Dönüşüm sürecinin hazırlık aşaması olan bu aşamada Gönderici ile yapılan sözleşme gereği Özne, gerçekleştireceği dönüşüm için kendisine gerekli olan yetileri kazanmaya, onları elde etmeye çalışır. Bir anlamda hedefine ulaşabilmek için gerekli donanımlara sahip olur. Öznenin yetenekleri elde edebilmesi şu dört kipin gerçekleşmesiyle sağlanır:
  - Yapmak zorunda olmak,
  - Yapmayı istemek,
  - Yapabilmek (güç)
  - Yapmayı bilmek (bilgi) (Kıran ve Kıran, 2011, s.305)
3. **Edim evresi:** Dönüşüm sürecinin gerçekleşeceği bu aşamada Gönderici ile yapılan sözleşme gereği Özne, hedefine diğer bir ifadeyle Nesneye ulaşır ve böylece dönüşümü gerçekleştirir. "Bir edime geçebilmek için (...) önce söz konusu edimin gereklerini yerine getirmek, bir başka deyişle bir edinç evresinden geçmek gerekir. Demek ki ortada iki tür

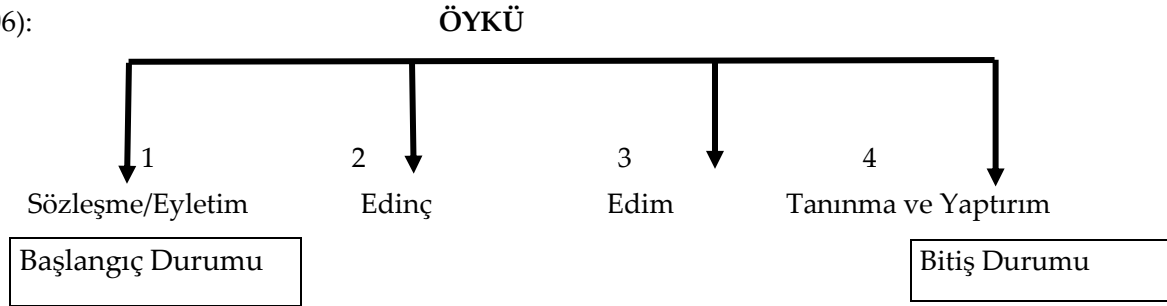

aşama vardır. Bunlardan biri değer-nesneyi elde etmek aşaması öbürü ise değer-nesneye ulaşmak için zorunlu olan kipsel-nesnenin edinilmesi aşamasıdır.” (Rifat, 1982, s.69) Böylece edinç aşamasında elde ettiği kipsel yetenekler yani “Öznenin isteği, gücü ve bilgisi birleşerek onun eylemini gerçekleştirmesini sağlar.” (Kıran ve Kıran, 2011, s. 306) Diğer bir ifadeyle edim sözcüğü konumunda olan Özne, sözleşmeyi yerine getirince durum sözcüğü konumuna geçer yani yeni bir sözleşme yapıncaya kadar durağanlaşır.

- 4. Tanınma ve yaptırım:** Gönderici ile Özne arasında yapılan sözleşme gereği Göndericinin Öznenin eylemlerini değerlendirmesi, başarılı olması halinde onu ödüllendirmesi, aksi durumda ise cezalandırması aşamasıdır.

Görüldüğü gibi sözleşme ve edinç evreleri Gönderen-Özne arasında, edim ile tanınma ve yaptırım evreleri de Özne ile Nesne arasındaki etkileşimle ilgilidir. Ayrıca denilebilir ki “bir öge, onu gerçekleştiren dinamik bir süreçten ve bu süreci kapsayan bir başka ögeden oluşur. Bu dönüşüm ve dönüştürüm süreci sonsuza dek sürebilir. Bir öykünün yaratılabilmesi için, bir olaylar zincirinin başlatılması, bu başlangıç durumunu bozacak bir şeyin ya da birinin ortaya çıkması gerekir.” (Kıran ve Kıran 2011, s.306) Yani anlatıda bir çatışma olmalı ki değişim süreci için ilk adım atılabilsin.

Gremias, anlatı izlencesini ‘dörtlü şema’ olarak şöyle şemalaştırır (Kıran ve Kıran, 2011, s.306):

Şema 5. Anlatı İzlencesinin/Anlatı Programının Evreleri

2.GREMİAS'IN EYLEYENLER MODELİNE GÖRE ALAGEYİK MANZUM MASALININ İNCELENMESİ

Göstergebilimsel bir çözümleme yapılabilmesi için öncelikli olarak anlatının kesitlere ayrılması gerekir. “Kesitleme, anlatıyı ya da metni, anlam kavşaklarına, bir başka deyişle okuma birimlerine ayırmak demektir.” (Rifat, 2019, s.119) Her “bir kesit, tüm yapıtı değil yalnızca kendi evrenini yansıtır.” (Gürbüz, 2017, s.51). Barthes da kesitlemenin gerekliliği üzerinde durarak kesitlerin nasıl tespit edilebileceği hususunda şunları söyler:

“Anlatının işlevsel örtüsü bağlantı noktalarının bir düzenlenmesini gerektirir; bunun da temel birimi (...) kesit diye adlandıracağımız küçük bir işlevler öbeğinden başka bir şey değildir.

Bir kesit, aralarında bir dayanışma bağıntısı bulunan mantıksal bir çekirdek dizisidir. Kesit, öğelerinden birinin dayanışık öncülü olmadığı zaman açılır, öğelerinden bir başkasının ardılı kalmadığı zaman kapanır.” (1993, s. 97)

2.1. Alageyik Manzum Masalının Göstergebilimsel Çözümlemesi:

2.1.1. Söylem Çözümlemesi:

Uzamsallaşma: Alageyik manzum masalında çocuğun eriği bulduğu yer ile orman, göl, çöl, dağ, kır gerçek dünyaya gönderimde bulunan uzamlardır. Ancak bu uzamlar anlatının tamamı göz önüne alındığında birer masal unsuru olarak karşımıza çıkarlar. Bu uzamların yanında anlatıda masal ve destanlarda rastlanılan Kaf Dağı, Altın Köşk, Turan, Demirkapı gibi uzamlar da yer almaktadır.

Çocuğun eriği bulduğu yer, olay örgüsünün başladığı noktadır. Burada çocuğun elindeki eriği bir Alageyik'in alıp kaçmasıyla masal dünyasının kapıları okura açılır. Arayış yolculuğuna başlayan çocuk için orman, göl, çöl, dağ, kır ve Kaf Dağı birer engeldir. Aynı şekilde anlatının sonunda artık bir Türk Beyi olarak okurun karşısına çıkan kahraman için Demirkapı da engelleyici bir uzam olarak işlevsellik taşır. Altın Köşk ve Turan/Türk ili ise kahraman Türk Beyi'nin varmak istediği hedef noktalarıdır. Önce Altın Köşk'te esir olan Turan Meleği'ni esaretten kurtaran Türk Beyi, ardından da onunla nihayî hedef olan Turan iline varır.

Zamansallaşma: Anlatıda zaman belli değildir; zaten masallar dünyasında belli bir zaman diliminden söz edilmez. Özne merkezinde zaman unsuruna bağlı olarak denilebilecek tek şey öznenin ufak yaşta bir çocuk olduğudur. Ayrıca engellerle dolu arayış yolculuğunun uzun sürmesi (Ak doğanın yolu şaşırması, Kaf dağını aşma, göle düşme ve gölden çöle çıkma) çocuğun fiziksel, ruhsal ve bilişsel olarak değişim yaşamasına diğer bir ifadeyle ufak denilecek yaştaki çocuğun çocukluktan çıkmasına ve olgunlaşmasına da sebep olacağını sezdirmektedir. Bu da masal dünyasında zamansal bir dönüşümün yaşandığını göstermektedir. Nitekim anlatının başında 'ufacık' bir çocuk olduğu belirtilen kahraman zamanla yiğit bir delikanlı olur ve nihayetinde de Turan Meleği'ni kurtardığında okurun karşısına Türk Beyi olarak çıkar.

Seksen altı beyitten oluşan anlatıdaki zamanın akışı şu mısrayla ifade edilir: '*Az uz gittim, dolaştım.*'

Oyunculaşma: Alageyik manzum masalının kişileri, çocuk/yiğit delikanlı/Türk Beyi, Alageyik/Kırgız Elbiseli Kız/Dünya Güzeli/Turan Meleği, dev şahı, ak sakallı cüceler, korkunç devler, kesik başlar ve cinlerdir. Çocuk/yiğit delikanlı/Türk Beyi azim, gayret, cesaret ve zekâyı temsil edilişle gerçek dünyada bir karşılığı olabilecekken onun dışındaki kişiler masalarda karşımıza çıkan birer masal unsurudur. Böylece bu kişiler, masal dünyasına gönderimde bulunarak anlatının gerçekdışı unsurlarla ve olağanüstülüklerle kurgulandığını ve anlatının bir masal olduğunu okura sezdirir.

Birinci tekil ağızdan anlatılan masalın kahramanı, okurun karşısına önce 'ufacık' denilecek yaşta küçük bir çocuk olarak çıkar. Top oynarken acıkan ve yerde bulduğu bir eriği yemek isteyen bu adı belirtilmeyen çocuk, elinden yiyeceği alınmış bir çocuğun göstereceği doğal tepki ne ise onu yapar ve Alageyik'in peşine düşer. Amacı açlığını gidermek için eriği yiyebilmektir ancak bunun için önce geyiği bulması gereklidir. Akdoğan'ın yardımıyla ve uzun arayışlar sonunda Alageyik'i çölde bulan anlatıcı, artık bir çocuk değildir. Arayış yolculuğu sürecinde o yiğit bir delikanlı olmuştur. Alageyik'in kendisine gösterdiği hedef sonrasında birden sır oluşuyla yiğit delikanlı için arayış yolculuğunun ikinci safhası başlar. Bu süreçte o, cesareti ve zekâsıyla bütün engelleri bir bir aşarak ve artık bir Türk Beyi olarak kendisine verilen hedefe ulaşır. Dev şahının elinde tutsak olan Turan Meleği'ni/Dünya Güzeli'ni esaretten kurtarır

ve onunla Türk Eline ulaşır. Böylece çocuğun/yiğit delikanlının/Türk Beyinin azmi, gayreti ve cesaretiyle *'Türk'ün yüce dileği'* gerçekleşir ve *'bin yıllık çile'* dolar, Turan ili canlanır.

Alageyik, çocuğun elinden eriği alıp kaçmasıyla çocuğun peşine düşmesini sağlar. Onun pes etmeden kendisini arayıp aramayacağını sınırar ve sonunda çölde onu karşısında görünce çok sevinir. Artık yiğit bir delikanlı olarak karşısında duran kahramana yeni bir hedef belirler, ona sırlı bir elma vererek onun Altın Köşk'e gitmesini ve orada tutsak olan Dünya Güzeli'ni kurtarmasını ister. Elmayı yiyerek engellerle dolu sırlı bir dünyaya kapı açan yiğit delikanlı nihayet uzun arayışlar sonunda Altın Köşk'e ulaşır. Kırgız Elbiseli Dünya Güzeli aslında Alageyik'tir ve dev şahının elinde esirdir. Onun esaretten kurtuluşu Turan Meleği'nin *'bin yıllık çile'*sinin son bulması demektir. Alageyik, anlatının kahramanına çocukluktan Türk Beyi oluşuna kadar geçen sürede ona mefkûre olarak kılavuzluk eder ve esaretinin son bulmasıyla asırlardır bir hayal olarak yaşayan mefkûre gerçekleşir.

Dev şahı, masallarda karşımıza çıkan bir unsurdur. O, Kırgız Elbiseli Dünya Güzeli'ni elinde esir tutan, *'Türk'ün yüce dileği'*nin gerçekleşmesine engel olarak *'bin yıllık çile'*nin yaşanmasına sebep olan karşı güçtür. Onun başının kesilmesi, Turan Meleği'nin esaretten kurtuluşunun ve Turan mefkûresinin hayal olmaktan çıktığının ifadesidir.

Ak sakallı cüceler, korkunç devler, kesik başlar, cinler de masal dünyasının unsurlarıdır. Yiğit delikanlının/Türk Beyi'nin arayış yolculuğunda engelleyici özne olarak anlatıda işlevsellik kazanmaktadırlar.

2.1.2. Anlatı Çözümlemesi:

1. Kesit:

Çocuktum, ufacıktım;
 Top oynadım, acıktım
 Buldum yerde bir erik,
 Kaptı bir alageyik.
 Geyik kaçtı ormana,
 Bindim bir ak toğana.
 Toğan yolu şaşırды,
 Kaf-dağı'ndan aşırды.
 Attı beni bir göle,
 Gölden çıktım bir çöle.
 Çölde buldum izini,
 Koştum, tuttum dizini. (Tansel, 1952, s.51)

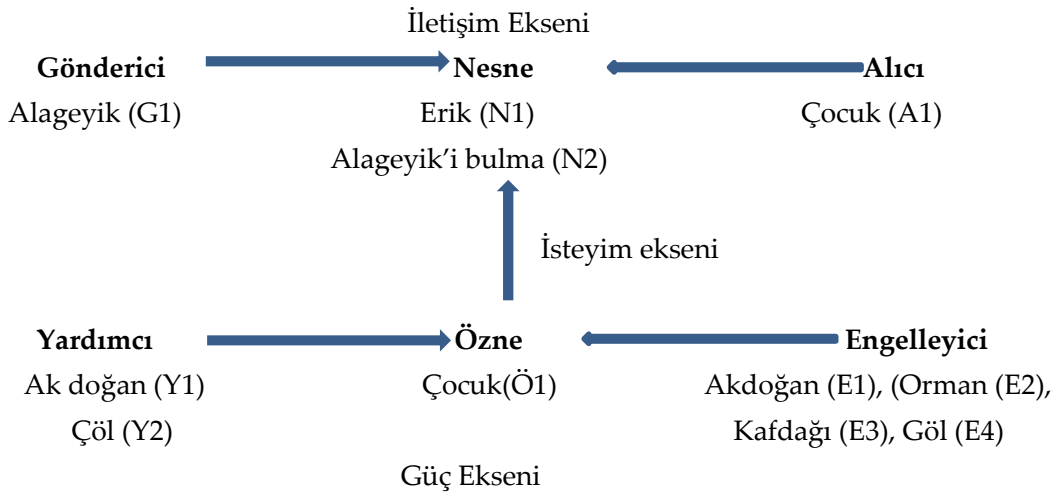
Birinci kesitin Göndereni Alageyik (G1), Özne ve Alıcı konumunda olan ise ufak bir çocuktur (Ö1). Nesne de çocuğun bulduğu eriktir (N1). Alageyik'in çocuğun elinden eriği alıp kaçması, çatışmanın başlamasına, diğer bir ifadeyle edim sürecinin başlayabilmesi için durum sözcüğü konumunda olan çocuğun edim sözcüğü konumuna geçmesine sebep olur. Alageyik'in amacı, çocuğun dikkatini çekmek ve peşine düşmesine sebep olabilmektir; bir anlamda onu buna mecbur bırakmaktır. Nitekim her çocuk gibi Özne de çocukluğunu yapar ve elinden alınan eriğin, dolayısıyla da Alageyik'in peşine düşer (N2) yani oyunu kuralına göre oynar. Böylece Özne, Alageyik ile gizli bir sözleşme yapmış olduğunun yaşı gereği farkına varamaz. Başlangıçta durum

sözcesi olan Özne, sahip olduğu Nesneyle (N1) bağlaşım özelliği gösterirken Gönderen sebebiyle Nesneyi (N1) elinden kaçırarak onunla ayrışım özelliği gösterir: $G \rightarrow (\ddot{O} \cap N1 \cup N1)$.

Nesneyle ayrışan Özne, ona yeniden sahip olabilmek için bir akdoğana binerek takibe başlar. Dolayısıyla burada Özneye yardım eden Yardımcı eyleyen Akdoğandır (Y1). Ancak yolu şaşırması nedeniyle Akdoğan aynı zamanda Engelleyen (E1) eyleyen konumunda da yer alır. Bununla birlikte arayış yolculuğunda sürecin uzamasına neden olan orman (E1) ve göl (E2) de Engelleyen eyleyenlerdir. Öznenin (Ö1) Alageyik'i (N2) çölde bulması nedeniyle çöl (Y2) yardımcı eyleyen olarak karşımıza çıkar. Eriğin (N1), dolayısıyla da Alageyik'in (N2) peşine düşen çocuk (Ö1), birinci kesitin sonunda eriği (N1) değil ama Alageyik'i (N1) bularak bir değer nesnesine sahip olur ve bu suretle edim sözcesi olarak bağlaşım özelliğine kavuşmuş olur: $(\ddot{O}1 \cap N2 \cup N1)$

Öznenin Alageyik'e (N2) ulaşabilmesi onun edinç sürecinde kendisine gerekli olan kipliklere sahip olduğunu gösterir: Alageyik'in çocuğun kendisini takip etmeye bir bahaneyle mecbur bırakması, Öznenin eriği alabilmek için bu takibi isteyerek yapması, Alageyik'i akdoğana binerek takip edebileceğini bilmesi ve bu takibe gücünün yetmesi. Bu kipliklere sahip olan Özne (Ö1), hedef nesnesinden birine (N2) böylece bütün engellere (E1, E2) rağmen çölde (Y2) ulaşır.

Söylenilenlerden hareketle, birinci kesitin eyleyenler modeli şöyle ifade edilebilir:

Şema 6. Birinci Kesitin Eyleyenler Modeli

2. Kesit:

Geyik beni görünce,
 Düştü büyük sevince.
 Verdi bana bir elma,
 Dedi: "Dinlenme, durma,
 Dağdan yürü, kırdan git,
 Altın Köşk'e çabuk yit,
 Seni bekler ezeli,
 Orda dünya güzeli...
 Bin yıllık çile doldu!
 Bunu dedi, kayboldu. (Tansel, 1952, s.52)

İkinci kesitin Öznesi, çocukluktan çıkmış olan yiğit delikanlıdır (Ö2). Birinci kesitte Gönderici eyleyen olan Alageyik (G1), bu kesitte de aynı işlevi üstlenir. Birinci kesitte çocuğun kendisini takip etmesi noktasında sınayan Alageyik, onun bu sınamayı başarıyla geçmesi

dolayısıyla ona asıl görevini verir. Bu kesitin Alıcı eyleyeni ise Özne (Ö2) konumunda olan yiğit delikanlıdır (Ö2=A2). Edinç aşaması olan bu kesitte Alageyik ile yiğit delikanlı arasında bir bildirişim kurulur ve bu bildirişim, Gönderici (G2) ile Alıcı (A2) arasında bir sözleşmeye dönüşür: Alageyik (G2), Özneye (Ö2) bir elma (Y3) verir ve Özne bu elmayı alır. Sözleşme gereği yiğit delikanlı (A2) yeni bir yolculuğa çıkacaktır. Alageyik (G1), yiğit delikanlıya (Ö2) hangi istikamette gitmesi gerektiğini söyleyerek ona kılavuzluk eder (Y4). Ona engeller hakkında bilgi verir. Alageyik'in (G1=Y4), yiğit delikanlıyı gördüğünden 'büyük sevince' düşmesi ve 'bin yıllık çile doldu' diyerek sır olması onun (Ö2) bu zorlu yolculuğu başaracağına ve vazifesini yerine getireceğine olan inancın göstergesidir. Bu inanç, Öznenin yeterli donanımına (istemek, bilmek, güç) sahip olduğunu da göstermektedir. Öznenin (Ö2) bu kesitteki hedefi yani değer nesnelere ise Altın Köşk'e gitme (N3) ve dünya güzelini bulmaktır (N4). Öznenin (Ö2) hedefine ulaşmada zaman kaybetmesine sebep olacağından dağ (E5) ve kır (E6), bu kesitin Engelleyen eyleyenleridir.

Bu kesitte bir önceki kesitin değer nesnelere erişme (N1) ulaşamayan Özne (Ö1) erik değer nesnesiyle ayrışım, Alageyik (N2) değer nesnesiyle de bağlaşım özelliği gösterir: (Ö1 U N1 ∩ N2). Bu noktada şunu belirtelim ki ufak denilecek bir yaştaki çocuk için erişim taşıdığı anlam büyük olsa da artık yiğit bir delikanlı için bu Nesne eskisi gibi bir anlam taşımayacaktır. Dolayısıyla erik (N1) çocuğun Alageyik'in peşine düşmesi için sadece bir vasıta olmuştur. Alageyik'i (N2) bulduktan sonraki süreç içinde Öznenin (Ö2) hedeflerinin değiştiği de görülmektedir. Zira Özne (Ö2), eski Özne (Ö1) değildir artık, fiziksel ve ruhsal olarak bir değişim yaşamıştır o. Bu nedenle de bu kesitte birinci kesittekinden (Ö1) farklı bir Özne olarak (Ö2) değerlendirilmelidir.

Birinci kesitte edim sözcüğü konumunda olan Öznenin (Ö1) yiğit bir delikanlı (Ö2) olarak edim sözcüğü olma durumunu bu kesitte de devam ettireceği anlaşılmaktadır. Artık yeni bir arayış yolculuğuna çıkma zamanıdır. Ayrıca birinci kesitte olduğu gibi ikinci kesitte de zamanla ilgili bir ipucu yoktur ancak yine Özne (Ö2) merkezinden bakılacak olursa zaman Öznenin (Ö2) yiğit bir delikanlı olduğu yaş dönemini kapsamaktadır. Yine bu kesitte mekânsal olarak da bir değişim yoktur. Kısacası Gönderici (G2) ile Özne (Ö2) arasında yapılan sözleşme, Öznenin (Ö2) yiğit bir delikanlı olduğu yaşta ve onun Alageyik'i (N2) bulduğu çölde (Y2) yapılmıştır.

Söylenenlerden hareketle, ikinci kesitin eyleyenler modeli şöyle ifade edilebilir:

Şema 7. İkinci Kesitin Eyleyenler Modeli

3.Kesit:

Yedim sırlı elmayı,
 Gördüm gizli dünyayı.
     Gündüz oldu geceler;
     Ak sakallı cüceler,
 Korkunç devler hortladı;
 Cinler cirit oynadı.
     Kesik-başlar yürürdü,
     Saçlarını sürürdü.
 Bir de baktım melekler
 Başlarında çiçekler.
     Devlere el bağlıyor,
     Gizli gizli ağlıyor.
 Kılıcımı çıkardım,
 Perileri kurtardım.
     Kurtardığım periler,
     Adım adım geriler,
 Kanadını açardı,
 Selam verir kaçardı. (Tansel, 1952, s.52)

Üçüncü kesit, edim aşamasıdır. İkinci kesitte olduğu gibi bu kesitte de Gönderici eyleyen Alageyik (G1), Özne ve Alıcı ise yiğit delikanlıdır (Ö2=A2). Öznenin (Ö2) değer nesnelere (N3-N4) ulaşabilmesi için bir an önce arayışına başlaması, yoluna koyulması gerekir. O, bu yola Alageyik'in (Y4) kendisine verdiği sırlı elmayı yiyerek çıkar ve birdenbire karşısına sırlı bir dünyanın kapıları açılır. Bir anlamda sırlı elma, Öznenin (Ö2) kendisine sırlı bir dünyanın kapılarının açan bir anahtar olur. Dolayısıyla elma (Y3), bu kesitin Yardımcı eyleyenidir. Sırlı dünyada yapacağı yolculukta Öznenin (Ö2) önündeki engeller ise, ak sakallı cüceler (E7), korkunç devler (E8), cinler (E9) ve kesik başlardır (E10). Öznenin (Ö2) arayışını başarılı bir şekilde sonuçlandırabilmesi için önüne çıkan bütün bu engelleri geçmesi gerekir ki bunları da cesaretiyle (Y5) aşar. Ardından devlerin elinde tutsak olan perileri de kılıcını çalarak kurtarır. Bu kesitin değer nesnelere ise, ikinci kesitteki değer nesnelere (N3, N4) aynıdır.

Bu kesitte de Özne (Ö2) edim sözcüğü durumundadır. Ayrıca sırlı elmanın yenmesiyle birlikte zamansal ve mekânsal olarak bir değişimin yaşandığı görülmektedir. İkinci kesitte, çölde (Y2) olan Özne (Ö2), birden bambaşka bir zamansal ve mekânsal boyuta geçer. Gündüzler gece olur ve ismi belirtilmeyen sırlı bir dünya sahnesinde Engelleyici eyleyenlerle (E7, E8, E9, E10) mücadele ederek sırlı yolculuğunun ilk imtihanını geçer.

Söylenilenlerden hareketle, üçüncü kesitin eyleyenler modeli şöyle ifade edilebilir:

Şema 8. Üçüncü Kesitin Eyleyenler Modeli

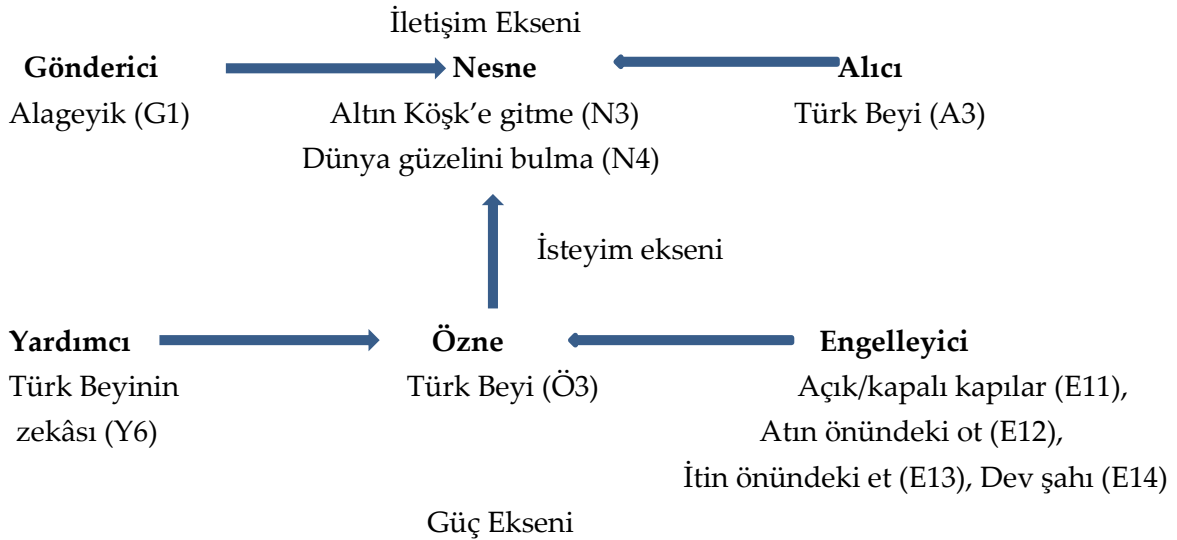
4.Kesit:

Az-uz gittim dolaştım,
Altın Köşk'e ulaştım.
    Bir kapısı açtı,
    Öteki kapanıktı.
Kapalıyı açarak,
Açığa vurdum kapak.
    At önünde et vardı,
    İt ot yemez ağlardı;
Otu, ata yedirdim,
Eti, ite yedirdim.
    Açtım bir elmas oda,
    Dev şâhı uykuda.
Gördüm, kestim başını,
Dedim: "Ey ifrit hani?
    Nerde dünya güzeli?
    Dedi: "Elinde eli!"
Döndüm, baktım bir Kırgız
Elbiseli güzel kız.
    Durmuş bakar yanımda,
    Şimşek çaktı canımda...
Güldü, dedi: "Türk Beyi!
Tanıdın mı geyiği?
    Kimse beni bu devden
    Alamazdı, ancak sen,
Kaya deldin, dağ yardım,
Geldin, beni kurtardın!
    Âh, o imiş anladım,
Sevincimden ağladım. (Tansel, 1952, s. 52-53)

Dördüncü aşama da edim aşamasıdır ve yiğit delikanlı (Ö2) bu kesitte de yolculuğuna devam ederek edim sözcüğü konumunda olmayı sürdürür. Bu yolculukta zamansal ve mekânsal olarak bir değişim söz konusudur. Zamansal dönüşüme bağlı olarak yiğit delikanlı Özne eyleyeni olarak artık bir Türk Beyidir (Ö3). Ayrıca 'Az uz gittim, dolaştım' mısraı da uzun bir zaman diliminin geçtiğini ve mekân olarak da farklı yerlerde bulunduğunu vurgular ancak bu mekânlar bu masal tekerlemesiyle isim verilmeden özetle geçilir. Uzun arayışlardan sonra Özne Türk Beyi, (Ö3) mekânsal olarak da artık Altın Köşk'e (N3) ulaşmıştır. Sıra ikinci değer nesnesine ulaşmaya gelmiştir (N4). Ona ulaşabilmesi için de Türk Beyi'nin (Ö3) karşısına çıkan engelleri aşması gerekir. Bu engeller, açık ve kapalı kapılar (E11), atın önündeki et (E12), itin önündeki ot (E13) ve dev şahıdır (E14). Zekâsı (Y6) onun (Ö3) bu engelleri aşmasındaki en büyük yardımcısı olur. Ardından devin elinde asırlardır esir olan Dünya Güzeli'ni kurtarır (N4). Böylece ikinci kesitte Gönderici/Alageyik (G1) ile Alıcı/yiğit delikanlı (A2) arasında yapılan sözleşme, dördüncü kesitte, Özne eyleyeninin Türk Beyi olduğu dönemde gerçekleşmiş olur: (Ö3 ∩ N3,N4). Bu değer nesnelere (N3, N4), hem yiğit delikanlı'nın (Ö2) hem de Türk Beyi'nin (Ö3) ulaşmak istediği hedeflerdir. Değişen sadece uzun zaman içinde yolculuğu boyunca edindiği tecrübelerle Öznenin (Ö2) olgunlaşmasına bağlı olarak yaşadığı dönüşümdür (Ö3).

Üçüncü kesitte değer nesnelere (N3, N4) ayrışım özelliği gösteren Özne (Ö2), Türk Beyi (Ö3) olarak dördüncü kesitte bağlaşım özelliği gösterir: (Ö2 ∪ N3, N4) → (Ö3 ∩ N3, N4). Böylece bin yıldır çekilen çileyi sonlandırarak vazifesini yerine getiren Öznenin (Ö3) aldığı ödül de duyduğu aşkla bizzat Kırgız elbiseli kızın kendisi olur: 'Durmuş bakar yanımda/Şimşek çaktı canımda'.

Söylenilenlerden hareketle, dördüncü kesitin eyleyenler modeli şöyle ifade edilebilir:

Şema 9. Dördüncü Kesitin Eyleyenler Modeli

Dördüncü kesitin sonunda anlatı izlencesi de şöyle belirtilebilir:

Başlangıç durumu   **Bitiş durumu**

Aİ: Ö2 ⇒ (Ö2, Ö3 ∪ N3, N4)   →   (Ö2, Ö3 ∩ N3, N4)

5.Kesit:

Dedim: "Turan Meleği!

Türkün yüce dileği!

Yüz milyon Türk bu anda

Seni bekler Turan'da.
 Haydi çabuk varalım,
 Karanlığı yaralım,
 Sönük ocak canlansın,
 Yoksul ülke şanlansın!
 İndik iti okşadık,
 At sırtına atladık.
 Geçtik nice dağ, kaya,
 Geldik Demir-Kapı'ya.
 Kapanması çok yıldı,
 "Açıl!" dedim, açıldı.
 Yol verince gizli yurt,
 Aldı bizi bir Bozkurt,
 Kaf-dağı'ndan geçirdi,
 Türk-ili'ne getirdi. (Tansel, 1952, s.53-54)

Bu son kesit, yeni bir edim sürecinin başladığı kesittir. Dördüncü kesitte değer nesnelere (N3, N4) ulaşılmış ve vazife yerine getirilmiştir. Bu kesitte yeni bir hedef belirlenir ve buna bağlı olarak da eyleyenlerin rolleri değişir:

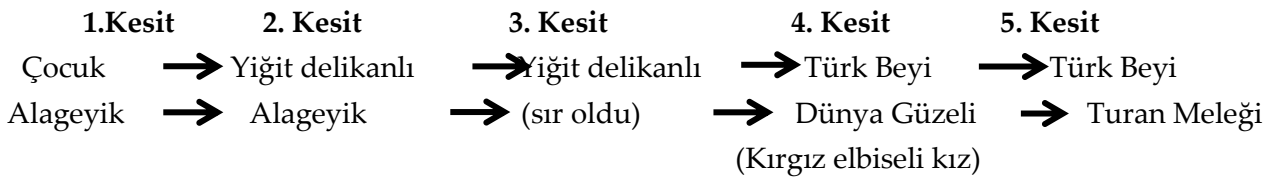
Uzun süren arayış yolculuğunun sonunda yiğit delikanlı (Ö2) artık bir Türk beyidir (Ö3). Son değer nesnesine ulaşan (N4) Türk Beyi (Ö3), Kırgız elbiseli kıza Turan iline gitmeyi (N5) teklif ederek Gönderici eyleyen konumunda yer alır (G2=Ö3). Bu durumda hem Özne hem de Alıcı, Dünya Güzeli Kırgız elbiseli kızdır (Ö4=A4). Türk beyi Kırgız elbiseli bu kıza, 'Turan Meleği' (A4) diyerek hitap eder. Turan iline gitme eylemini beraber gerçekleştireceklerinden aynı zamanda Turan Meleği (Ö4) ile birlikte Türk Beyi (Ö3) de Özne eyleyen konumundadır. Bu iki Öznenin değer nesnelere ise Turan iline gitmenin (N5) yanında, karanlıkları yarmak (N6), sönük ocağın canlanması (N7), yoksul ülkenin şanlanması (N8); kısacası Türkün yüce dileğinin gerçekleşmesidir. (N5+N6+N7+N8). Göndericinin (G2), Alıcının (A4) önüne koyduğu bu değer nesnelere bir diğer muhatabı da Turan Meleğini Turan'da bekleyen '*yüz milyon Türk*', yani Türk milletidir. Dolayısıyla Türk milleti (A5) de Alıcı eyleyen konumundadır. Çıkılacak yeni yolculukta her iki Özneye (Ö3-Ö4) yardım edecek olan Yardımcı eyleyen ise attır (Y7). Bu dönüş yolculuğunda yine engeller vardır: Dağ-kaya (E15), Demirkapı (E16) ve Kafdağı (E17). Kapanması yıllar alan ancak Türk Beyi'nin zekâsının (Y6) yardımıyla 'Açıl!' diyerek kendilerine yol veren Demirkapı'nın (E16) ardından yeni bir Yardımcı eyleyen daha karşımıza çıkar: Bozkurt (Y8). At ile uzun yollar kat edilir, Bozkurt'un kılavuzluğuyla da Kafdağı'ndan geçilerek Turan iline varılır (N5).

Beşinci ve son kesitte zamansal ve mekânsal olarak bir değişim söz konusudur. Mekân dünya güzeli Turan Meleği'nin esir tutulduğu ve özgürlüğüne kavuştuğu elmas odayken nihayetinde uzun süren bir yolculuk sonunda Turan ili olur. Turan iline varmak için çıkılan yolda dağdan, kayadan gidilir, Demirkapı'dan geçilir, nihayetinde Kafdağı'ndan aşılarak Türk iline ulaşılır. Böylece yüz milyon Türk'ün (A5) yüce dileğinin (N5+N6+N7+N8) gerçekleşmesi yolunda büyük bir adım atılmış olur ve yapılan sözleşme gereği iki Özne (Ö3, Ö4) de Turan iline gelmek suretiyle vazifelerini yerine getirmiş, değer nesnelereyle bağlaşım özelliği kurmuş olurlar: (Ö3, Ö4

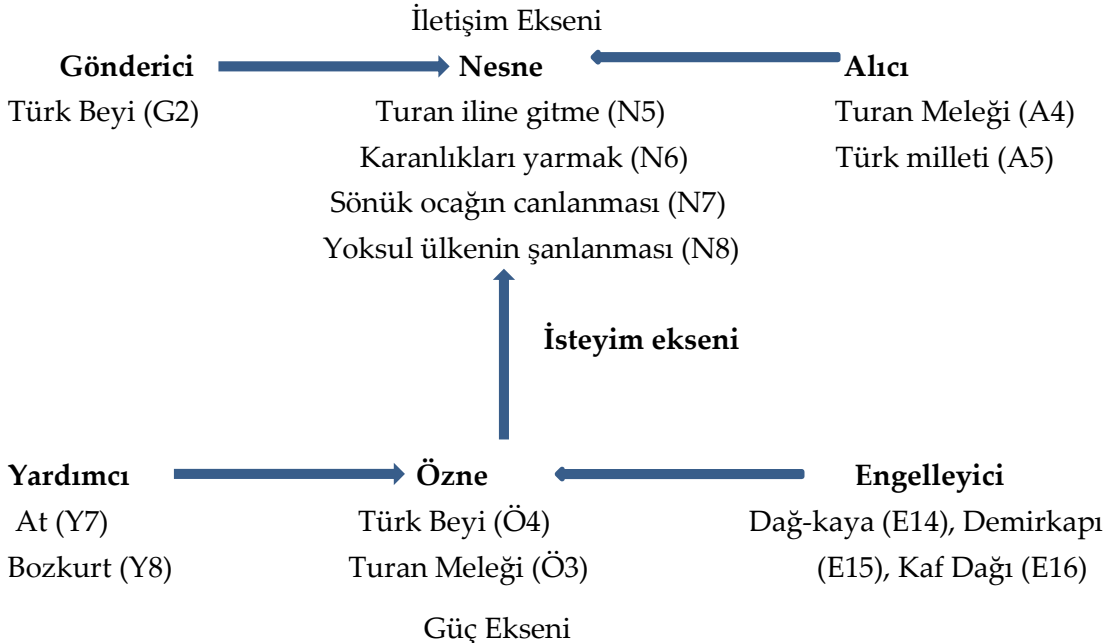
∩ N6). Masalda sonuçlandırıcı aşama belirtilmese de, Turan iline gelinmiş olunması diğer değer nesnelere (N6+N7+N8) de gerçekleşeceği yorumunu okura yaptırır.

Yeni bir arayış yolculuğunun başladığı bu son kesitte, başlangıç durumu Türk Beyinin (G2) Turan Meleği'ne (Ö4) birlikte Turan'a gitmeyi (N5) teklif etmesidir. Aynı zamanda bu kesit, Gönderici (G2) ile Alıcının (A3) sözleşme yaptığı bölümdür. Endinç aşaması ise bundan önceki dört kesitte Öznenin (Ö3) elde ettiği yeteneklerdir. Edim aşaması ise birlikte ata binerek başlayan ve ardından bozkurtun kılavuzluğuyla Turan'a gelmesidir. Turan iline varılması da aynı zamanda kesitin bitiş aşamasıdır.

Bu kesitte üzerinde durulması gereken bir diğer husus da Alageyik'in değişimidir. Dört kesitin tamamında Gönderici konumunda olan, ikinci kesitte 'Bin yıllık çile doldu!' diyerek birden sır olan Alageyik (G1), dördüncü kesitte 'Kırgız elbiseli kız'/'Dünya Güzeli' (N4) olarak karşımıza çıkar. Geyik motifi ve geyiğin don değiştirmesi masalarda sıkça karşılaşılan bir durumdur. Burada da Alageyik değişim ve dönüşüm geçirerek Türk Beyi'nin (Ö3) karşısında yer alır. Alageyik'in dönüşümü de Türk Beyi'nin dönüşümüne paralel olarak gerçekleşir. Öznenin ufak bir çocukken (Ö1) karşısına çıkan Alageyik (G1), ikinci karşılaşmalarında Özneye (Ö2) vazifesini (N3, N4) verir ve ardından sır olup kaybolur. Türk Beyinin (Ö3) Alageyik'le bir sonraki karşılaşması onun Dünya Güzeli olduğunu öğrendiği zaman olur ('Tanıdın mı geyiği?').

Söylenilenlerden hareketle, beşinci kesitin eyleyenler modeli şöyle ifade edilebilir:

Şema 10. Beşinci Kesitin Eyleyenler Modeli

2.1.3. Yüzey Yapıdan Derin Yapıya/Mantıksal-Anlamsal Yapı Çözümlemesi

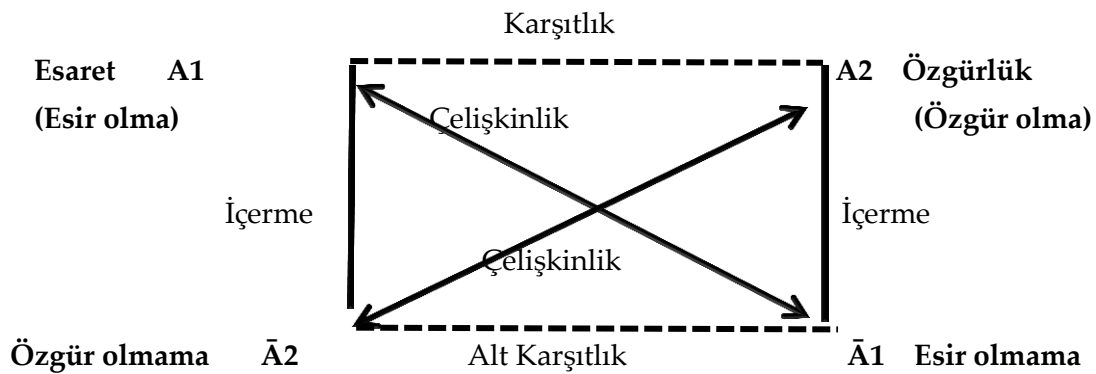
Göstergebilimsel Dörtgen: Yüzey ve derin yapıdan oluşan bir anlatı metninde eyleyenlerin üstlendikleri rolleri ve anlatıdaki işlevsel birimlerin fonksiyonlarını yerine getirmeleri, metnin yapı

ve içerik olarak bir bütünlük kazanmasını sağlar. Anlatının niyetine hizmet eden kurgu, metnin içeriği ile ilgili okura ipuçları verir. Bu ipuçları, “bizi metnin anlamının daha derindeki katlarına, yaşamla, toplumla ilgili bazı düzlemlere götürecektir, yani anlamın anlamına.” (Erkman-Akerson, 2010, s.179)

Göstergebiliminin konusunun anlam olduğunu söyleyen “A. J. Greimas’a göre, göstergebilim, hem dünyanın insan, hem de insanın insan için taşıdığı anlamı araştıran dal ve bilimsel bir tasarıdır.” (Kıran ve Kıran, 2011, s.328) O, yüzey yapıda her toplumda görülen yaşamla hesaplaşma meselesinin, derin yapıda “bireysel ve toplumsal var olma sorunları”nın ifade edilmesi şeklinde karşımıza çıktığını söyler. “Bu var olma değerleri ve biçimleri, derin yapının bileşenlerini oluşturur. Bu bileşenler de ancak mantıkla açıklanabilir ya da başka bir deyişle, bunlar mantığın kendi bileşenleridir. Mantığın bu bileşenleri, yaşamdaki temel karşıtlıklardan oluşurlar ve en derin yapıda yer alırlar. Yazar, en derin yapıdaki bu bileşenleri yüzeysel anlatı düzleminde biçimsel seçimlerle nesnelleştirir. Kendi algısını, topluma ve yaşama dönük algısını, okuyucuya sunar.” (Erkman-Akerson, 2010, s.180) Biçim ve içerik olarak bir bütün halinde okura sunulan bu dünyanın anlam/ları da yine yüzeyden derine doğru yapılacak kazılarla ortaya çıkabilir ancak. Greimas’ın temel karşıtlıklardan hareketle geliştirdiği göstergebilimsel dörtgen modeli de bu anlam/ların görünür kılınmasına katkı sağlar.

“Herhangi bir anlam evrenin temel yapısını oluşturan soyut birimleri ve bu birimler arasındaki ilişkileri belirlemek, sınıflandırmak ve sergilemek için anlamlama göstergebilimi A. J. Greimas tarafından geliştirilen mantıksal örnek ve bu örneğin çizimsel gösterimi göstergebilimsel dörtgen diye adlandırılır. Bu modelde ortaya konan ilişkiler düzeni, bir anlamlı bütünün soyut ve mantıksal düzeyde oluşmasını sağlayan temel anlamsal yapı (ikilikler) ile temel sözdizimsel yapıyı (ikiliğin öğeleri arasındaki mantıksal ilişkiler, dönüşümler) değerlendirmeye yarar.” (Rifat, 2019, s.79)

Alageyik manzum masalı, özgürlük/esaret (özgür/esir) karşıtlıkları açısından incelenebilir. Bu ikili karşıtlıklardan hareketle masalın derin yapısında yatan anlam göstergebilimsel dörtgen modelinde şöyle gösterilebilir:

Şema 11. Göstergebilimsel Dikdörtgen-1

A1 ve A2: **Karşıtlık:** Esaret (Esir olma)-Özgürlük (Özgür olma)

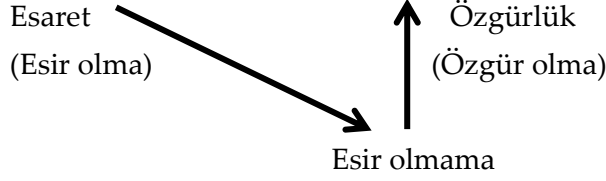
A1 ve Ā1 **Çelişkinlik:** Esir olma-Esir olmama

A2 ve Ā2: **Çelişkinlik:** Özgürlük (Özgür olma)-Özgür olmama

A1 ve $\bar{A}2$ İçerme (tümleyen): Esaret (Esir olma)-Özgür olmama

A2 ve $\bar{A}1$: İçerme (tümleyen): Özgürlük (Özgür olma)-Esir olmama

$\bar{A}1$ ve $\bar{A}2$: Altıkarşıtlıklar: Esir olmama-Özgür olmama

Özgürlük/Esaret karşıtlığından hareketle kurgulanan masalda Özne eyleyeni beşinci kesite kadar Alageyik'in/Dünya Güzelinin/Kırgız elbiseli kızın/Turan Meleği'nin özgürlüğüne kavuşabilmesinin mücadelesini verir. Bin yıldır esir olan Turan Meleği, Öznenin verdiği mücadeleyle esaretten kurtulur ve özgürlüğüne kavuşur. Beşinci kesitte, özgürlük ve esaret kavramları anlatıda daha derin bir anlama gönderme yapar. Bu bağlamda şunlar söylenebilir:

Alageyik manzum masalında çocukluktan yiğit delikanlı ve Türk Beyi oluş süreci, yaşadığı maceralarla nakledilen masal kahramanının devin elinde asırlardır esir olan Turan Meleği adındaki dünya güzeli kızı kurtarıp özgürlüğüne kavuşturması anlatılır. Anlatının yüzey yapıda görünen anlamı budur. Ancak bu dünya güzeli kızın Turan Meleği olduğunun söylenmesi, bin yıllık bir çileden/esaretten bahsedilmesi, kızın Kırgız elbiseli olduğunun vurgulanması, sönük ocağın canlanmasının ve yoksul ülkenin şanlanmasının istenmesi, Türkün yüce dileğinden söz edilmesi ve bozkurt kılavuzluğunda Türk iline gidilmesi metnin derin anlamının yüzeyinde görünenden daha farklı olduğunu sezdirmektedir. Derindeki anlamın ortaya çıkarılabilmesi için metin göndericisinin özellikle vurguladığı 'Turan' kelimesinin anlamının bilinmesi gerekir.

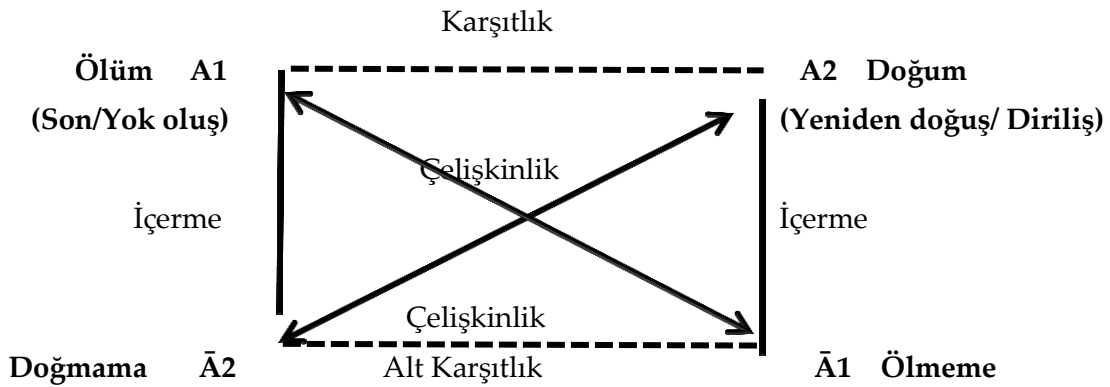
Turan manzumesinde (Tansel, 1977, s.5) vatanı Türkiye'nin ve Türkistan'ın sınırlarını da aşan 'büyük ve müebbed bir ülke' olarak nitelendiren Gökalp, Türkçülüğün Esasları adlı eserinde de Turan idealinin Türkün uzak mefkûresi olduğunu söyleyerek şöyle der (2014, s.42):

"Turan kelimesi, Turlar, yani Türkler demek olduğu için, münhasıran Türkleri ihtiva eden câmiavî bir isimdir. O halde Turan kelimesini bütün Türk şubelerini ihtiva eden büyük Türkistan'a hasretmemiz lazım gelir." Türkiye sınırları dışında yaşayan Türklerin bulunduğu coğrafyayı yani büyük Türkistan'ı vatan olarak değerlendiren Gökalp, bütün Türklerin de yakın gelecekte Turan mefkûresi altında birleşeceklerine inandığını belirtir. Alageyik manzum masalı da onun bu inancını yansıtan edebî bir üründür.

Masalda Özne konumundaki eyleyenin (kahramanın) adı belirtilmezken Dünya Güzeli olarak nitelendirilen esir kızın Kırgız elbiseli bir kız olduğu ve adının Turan Meleği olduğu ayrıntısına yer verilir. Eyleyenin adının verilmemesi tesadüfî değildir. Onun adı değil, taşıdığı ideal önemlidir. Bu ideal de, manzumenin son kesitinde ifadesini bulur: Turan iline gitmek, sönük ocağı canlandırmak, yoksul ülkeyi şanlandırmak ve karanlıkları yarmaktır. Bu ideallere, Gökalp'ın ifadesiyle mefkûreye sahip her Türk genci manzumedeki masal kahramanından biridir. Kahramanın karşısına çıkan zorluklara rağmen yine de pes etmeden yoluna devam etmesi onun mefkûreye olan inancı ve aşkından kaynaklanır. "Altunköşk, Türk gençlerini bekleyen esir Türk diyarlarının kapısı, giriş sarayıdır. Geyik, delikanlıya hem aşk hem ülkü meleği halinde öncülük eden bir kılavuzdur. Ona bin yıllık çilenin dolduğunu, bin yıldır esir olan Türk illerinin

kurtulacağını müjdelemiştir.” (Kabaklı, 2008, s.254-255). “Burada dev, Türkleri esir tutan yabancı devleti, Kırgız güzeli de esir Türk illerini temsil etmektedir.” (Hacıeminoğlu, 2019, s.31) Karanlıkların yarılması maddî, siyasî, ekonomik ve ilmî alanda Türkün kalkınması ve gelişmesidir; sönen ocağın canlanması ve yoksul ülkenin şarlanması ise, Türklerin yeniden dirilişi ve ayağa kalmasıdır. Turan düşüncesini sembolik bir anlatımla çocuklara vermeye çalışan Gökalp’in bu manzumesinde ‘yeni doğma’ teminin ideolojik plana aktarıldığını söyleyen Kaplan, “Özlenen, Türklüğün yeniden dirilmesidir.” (Kaplan, 1976, s.525) der. Türklüğün dirilişiyle de manzumede ifadesini bulan Türkün yüce dileği Turan ilinde gerçekleşmiş olacaktır.

Söylenenlerden hareketle, Alageyik manzumesi, doğum (yeni doğuş)/ölüm karşıtlıkları açısından incelendiğinde de ikili karşıtlıklardan hareketle manzumenin en derininde yatan anlam göstergebilimsel dörtgen modelinde şöyle gösterilebilir:

Şema 12. Göstergebilimsel Dikdörtgen-2

A1 ve A2: Karşıtlık: Ölüm (Son/Yok oluş)-Doğum (Yeni doğuş/Diriliş)

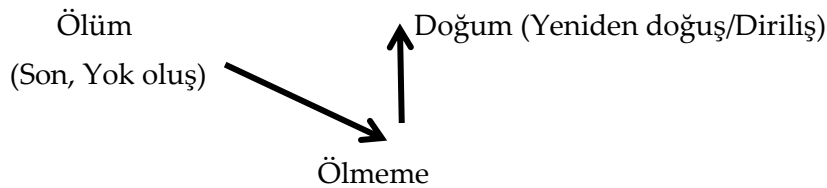
A1 ve Ā1 Çelişkinlik: Ölüm (Son/Yok oluş)-Ölmeme

A2 ve Ā2: Çelişkinlik: Doğum (Yeni doğuş/Diriliş)-Doğmama

A1 ve Ā2 İçerme (tümleyen): Ölüm (Son/Yok oluş)-Doğmama

A2 ve Ā1: İçerme (tümleyen): Doğum (Yeni doğuş/Diriliş)-Ölmeme

Ā1 ve Ā2: Altkarşıtlıklar: Ölmeme-Doğmama

Doğum/Ölüm karşıtlığından hareketle kurgulanan masalın beşinci kesitinde Özneyleyenleri (Ö3, Ö4), Türk milletinin yeniden doğuşu için el ele verirler ve birlikte Turan iline giderek dirilişin tohumlarını atarlar. Masalın en derininde yatan anlam budur. Masalda özgürlük/esaret kavramlarından hareketle Turan Meleğinin özgürlüğüne kavuşması, ardından da Türk milletinin yeniden doğuşu masal ve destan motifleriyle anlatılır.

2.2.Anlatı İzlenesi

Beş kesitten oluşan Alageyik manzumesinin anlatı izlenesi tabloyla şöyle gösterilebilir:

Tablo 1. Alageyik Manzumesinin Anlatı İzlenesi

Başlangıç Durumu	Dönüşüm Süreci		Bitiş Durumu
Sözleşme (Eyletim)	Yetilendirici Deneyim: Edinç	Sonuçlandırıcı Deneyim: Edim	Onurlandırıcı Deneyim: Tanınma ve Yaptırım
<p>1.Oynarken acıkan ve yerde bulduğu eriği yemek isteyen çocuğun elinden Alageyik'in gelerek eriği kapıp kaçması; çocuğun Alageyik'in peşine düşmesi.</p> <p>2.Alageyik'in delikanlıya Altın Köşk'e gitmesini ve dünya güzelini bulmasını söylemesi.</p> <p>3.Türk Beyinin Turan Meleşine Turan iline birlikte gitmelerini teklif etmesi.</p>	<p>1.Yapmak zorunda olmak: Alageyik eriği olarak çocuğun kendisini takip etmesini yönünde onu zorluyor. <i>Yapabilmek:</i> Çocuk, Alageyik'in peşine düşebilecek güce sahip. <i>Yapmayı istemek:</i> Çocuk mecbur kalsa da kendi isteğiyle de Alageyik'i takip ediyor. <i>Yapmayı bilmek:</i> Çocuk Akdoğan binerek Alageyik'i takip edebileceğini biliyor.</p> <p>2.Yiğit delikanlı zorlu engelleri aşabilecek zekâya, yeteneklere, güce ve cesarete sahip. Kendi isteğiyle arayış yolculuğuna çıkıyor.</p> <p>3.Türk Beyi Turan iline gidebilecek tecrübeye, yeteneklere, zekâya, güce ve cesarete sahip.</p>	<p>1.Çocuk, Ak doğana binerek Alageyik'in peşine düşer ve engelleri aşarak onu bulur.</p> <p>2.Uzun bir arayış ve zorlu engeller sonunda yiğit delikanlı Altın Köşk'ü bulur. Dev şahını öldürerek Dünya güzelini esaretten kurtarır.</p> <p>3.Turan Meleş'iyle yola çıkan Türk Beyi, uzun ve engelli bir yolculuktan sonra Turan iline varır.</p>	<p>1.Kendisini bulan yiğidi tanıyan Alageyik, onun yıllar sonra kendisini bulmasına çok sevinir ve ona bir vazife verir.</p> <p>2.Dünya güzeli Kırgız elbiseli kız, kendisini kurtaranın Türk Beyi olduğunu anlıyor ve kendisinin Alageyik olduğunu söylüyor. Türk Beyi, Kırgız elbiseli bu dünya güzeline âşık oluyor.</p> <p>3.Turan iline varılarak Türkün yüce dileği kabul oluyor (sönen ocak canlanacak, yoksul ülke şanlanacak, karanlıklar yarılacak) ve 'Bin yıllık çile' dolup güzel günler başlayacak.</p>

SONUÇ

Siyaset, reklam, hukuk gibi çok çeşitli alanlarda uygulanan bir metot olan göstergebilim, bu çalışmada manzum bir anlatı metnine uygulanmıştır. Göstergebilimsel bir metotla incelenmeye çalışılan Ziya Gökalp'ın Alageyik manzum masalında öncelikli olarak anlatı, anlam birimlerine yani kesitlere ayrılmıştır. Beş kesitten oluşan anlatıda, temel anlatı izlencesinin bir ayrılık durumundan bir birliktelik durumuna geçiş ardından da bir ayrılık durumundan yeni bir birliktelik durumuna geçiş biçiminde olduğu görülmüştür. Beşinci ve son kesitte ise üst anlatı izlencesinin içinde yer alan ve onu kapsayan yeni bir anlatı izlencesinin olduğu gözlemlenmiştir. İncelemede kesitler önce söylem ve anlatı çözümlemesine tabi tutulmuş, en son olarak da anlatı bir bütün olarak anlamsal-mantıksal açıdan çözümlenmeye çalışılmıştır. Yüzey yapıdan derin yapıya

inilerek yapılan bu incelemede soyut anlam düzeyinde saklı olan anlam göstergebilimsel dörtgenle de ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Alageyik manzum masalı, özgürlük ve esaret karşıtlığı üzerine kurgulanmış bir anlatıdır. Esarete olan dünya güzeli bir kızdır. Onu asırlar süren esareten kurtarıp özgürlüğüne kavuşturan ise çocukluğundan itibaren pes etmeden arayış yolculuğunu sürdüren Türk Beyi'dir. Metnin yüzey yapısında okunan anlam budur. Ancak son kesitte metnin derin yapısında bambaşka bir anlam çıkar karşımıza. Ölüm ve doğum (yeniden doğuş) karşıtlığı üzerine kurulan bu kesitte yeniden dirilişin vurgusu yapılır. Alageyik/Dünya Güzeli/Kırgız elbiseli kız/Turan Meleği ile Türk Beyi 'yüz milyon Türk'ün kendilerini beklediği Turan iline giderler. Böylece 'bin yıllık çile' dolar, 'Türk'ün yüce dileği' gerçekleşmiş olur ve Türk ili yeniden canlanır. Metinde Alageyik/Dünya Güzeli/ Kırgız elbiseli kız/ Turan Meleği, Turan mefkûresini sembolize eder. Çocuk/yiğit delikanlı/Türk Beyi de Turan idealini gerçekleştirecek olanların temsilcisidir. Dev şahı, bu ideali gerçekleştirmek isteyenlere engel olmak isteyen güçlerdir. Türk Beyi'nin arayış yolculuğu boyunca karşılaştığı zorluklar, üstesinden gelmek zorunda olduğu imtihanlar ise mefkûreye ulaşma yolunda karşılaşılan engellere işaret eder.

Göstergebilimsel çözümleme, metnin yüzey yapısından hareketle metnin derin yapısındaki anlama ulaşmayı hedefler. Bu çalışmayla da görülmüştür ki göstergebilimsel analiz metodu, metni anlam birimlerine ayırarak metnin anlamını çözmeye sistemli bir biçimde araştırmacıya yol gösteren bir yöntemdir.

KAYNAKÇA

- Aktaş, Şerif. (2000). *Roman Sanatı ve İncelemesine Giriş*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Barthes, Roland. (1993). *Göstergebilimsel Serüven*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Çetinkaya, Zeynep. (2011). "Gökçen Kız Çeşmesi Adlı Çocuk Öyküsünün Gremias'ın Eyleyenler Modeline Göre İncelenmesi". *Milli Eğitim*, 192: 135-192.
- Dervişcemaloğlu, Bahar. (2014). *Anlatıbilime Giriş*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Edizer, Zeynep Çetinkaya ve Gündüz, Ali Cemal. (2018). "Prensi Olmayan Masal Kitabı Adlı Metnin Eyleyenler Modeli Çerçevesinde Deđerlendirilmesi". *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2(20): 500-514.
- Ekerman-Akerson, Fatma. (2010). *Edebiyat ve Kuramlar*. İstanbul: İthaki Yayınları
- Gürbüz, Adem. (2017). "Ömer Seyfettin'in Şefkate İman Adlı Öyküsüne Göstergebilimsel Bir Yakalaşım". *Edebî Eleştiri Dergisi*, 1(1): 46-58.
- Hacıeminoğlu, Necmettin. (2019). *Edebiyat Tahlilleri*. İstanbul: TEDEV Yayınları.
- Kabaklı, Ahmet. (2008). *Şiir Tahlilleri*. İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları.
- Kaplan, M. (1976). *Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar I*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Kıran, Ayşe Eziler ve Kıran, Zeynel. (2011). *Yazınsal Okuma Süreçleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Propp, Vladimir. (1985). *Masalın Biçimbilimi*, Çev. M. Rifat & S. Rifat. İstanbul: BFS Yayınları
- Rifat, Mehmet. (1982). *Genel Göstergebilim Sorunları Kuram ve Uygulama*. İstanbul: Alaz Yayınları.
- Rifat, Mehmet. (1993). *Homo Semioticus*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Rifat, Mehmet. (1997). *Gösterge Avcıları*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

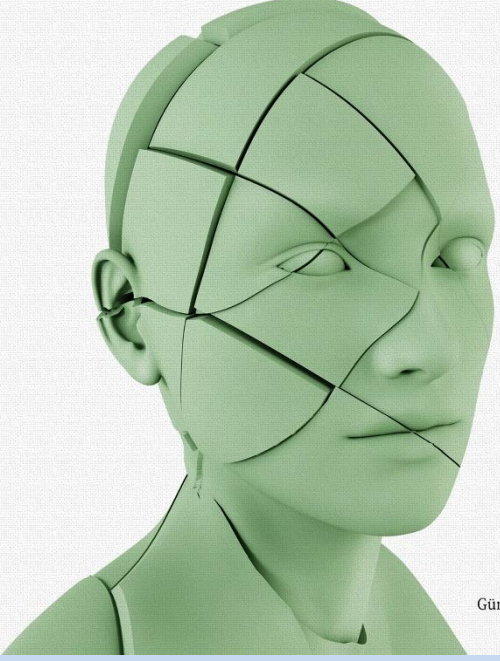
Rifat, Mehmet. (2019). *Göstergebilimin ABC'si*. İstanbul: Say Yayınları.

Soydaş, Hakan (2014). *Eric Emmanuel Schmitt'in Nuh'un Çocukları (L'enfant De Noe) Adlı Hikâyesine Göstergebilimsel Bir Yaklaşım*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi.

Tansel, Fevziye Abdullah. (1977). *Ziya Gökalp Külliyyatı-1 Şiirler Ve Halk Masalları*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

TÜRK BİLİMKURGU EDEBİYATI VE ARKETİPLER

DR. VELİ UĞUR

Günce Yayınları

Oktay Yivli

Öykü Nasıl Okunur

modern öykü ve yöntem

Günce Yayınları

MAKSUT YİĞİTBAŞ

Edebiyatın Ebemkuşağı

Halit Ziya Hikâyeciliğinde

Renklerin Dili

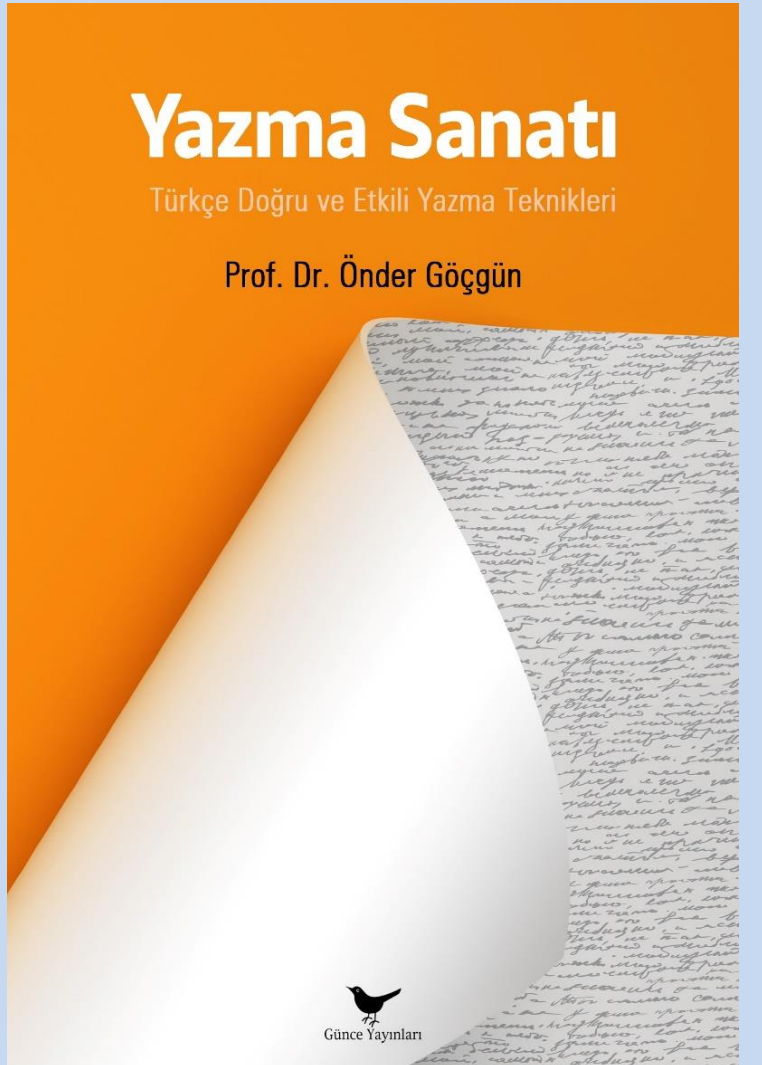

Günce Yayınları

Yazma Sanatı

Türkçe Doğru ve Etkili Yazma Teknikleri

Prof. Dr. Önder Göçgün

Günce Yayınları